

Albert Ajnštajn

ZAŠTO
RAT?

Sigmund Frojd

Zašto rat?

Albert Ajnštajn

Kaput blizu Potsdama, 30. jul 1932

Dragi profesore Frojd,

Predlog Lige naroda i Međunarodnog instituta za intelektualnu saradnju u Parizu da osobu, koju ću lično izabrati, pozovem na iskrenu razmenu gledišta o problemu koji odaberem, pruža mi veoma prijatnu priliku da sa Vama razmatram jedno pitanje koje mi, kako stvari sada stoje, izgleda najistrajniji od svih problema s kojima civilizacija mora da se suoči. Problem je u ovome: ima li ikakvog načina da se čovečanstvo oslobodi od pretnje rata? Opšte je poznato da je sa napretkom savremene nauke ovo pitanje poprimilo značenje života i smrti za nama poznatu civilizaciju; i pored svekolike ispoljene revnosti, svaki pokušaj njegovog rešenja završio se žalosnim neuspehom.

Štaviše, mislim da oni čija je dužnost da se ovim problemom profesionalno i praktično pozabave, postaju sve više svesni svoje nemoći da se njime bave, pa sada imaju veoma snažnu želju da saznaju kakvo je gledište ljudi koji, zauzeti naučnim traganjem, mogu da svetske probleme sagledaju iz perspektive time pružene distance. Što se mene tiče, normalan cilj mog mišljenja ne pruža uvid u tamna mesta ljudske volje i osećanja. Stoga, u sada predloženom istraživanju, jedva mogu da učinim nešto više od toga da osvetlim razmatrano pitanje i razjasnim osnovu za očigledna rešenja, da Vam omogućim da Vaše dalekosežno poznavanje čovekovog nagonskog života usmerite na ovaj problem. Postoji izvesna psihološka prepreka čije postojanje laik u mentalnim naukama mutno naslućuje, ali u čije međusobne odnose i ludorije nije u stanju da pronikne; uveren sam da ćete Vi moći da predložite adekvatne metode, koji manje-više leže u delokrugu politike, koja će odstraniti te prepreke.

Kao čovek izuzet iz nacionalističke pristrasnosti, lično vidim jedan jednostavan način bavljenja površinskim (administrativnim) vidom problema: ustanovljenje, uz međunarodnu saglasnost, jednog sudskog tela za rešavanje svih sukoba koji bi se javili među narodima. Svaki narod bi se obavezao da se povinuje pravilima koja bi objavilo to zakonodavno telo, da se na njegovu odluku pozove u svakoj raspravi, da bezrezervno prihvati njen sud i da sprovede svaku meru koju tribunal smatra neophodnom za izvršenje njegovih odluka. No već ovde, na početku, nailazim na jednu teškoću; tribunal je humana institucija koja, srazmerno tome koliko je vlast kojom raspolaže neadekvatna da osnaži njene presude, sve više sklona da trpi da se one otklanjaju vansudskim pritiskom. To je činjenica sa kojom moramo da računamo. Pravo i moć neizbežno idu ruku pod ruku, a sudske odluke se sve više približavaju idealnoj pravdi koju zahteva zajednica (u čije ime se izriču presude) sve dotle dok zajednica ima izvršnu vlast da prisili na poštovanje svog sudskog ideala. No sada smo daleko od toga da imamo i jednu nadnacionalnu organizaciju koja bi bila kompetentna da donosi presude neospornog autoriteta i prisili na apsolutno

Zašto rat?

Albert Ajnštajn

potčinjavanje u izvršenju njenih presuda. To me vodi do mog prvog aksioma: put do međunarodne sigurnosti vodi do toga da svaka nacija, u izvesnoj meri, bezuslovno preda svoju slobodu delovanja, to jest, svoju suverenost, a van svake sumnje je jasno da nema drugog puta koji može dovesti do takve sigurnosti.

Uprkos očite iskrenosti, slab uspeh svih napora koji se u poslednjoj deceniji čine da bi se postigao ovaj cilj ne ostavlja mesta sumnji da su tu na delu jaki psihološki faktori koji paralizuju njihove napore. Za nekima od njih ne treba daleko tragati. Žudnja za vlašću koja karakteriše vladajuću klasu u svakoj naciji je neprijatelj svakom ograničenju nacionalnog suvereniteta. Ovu političku glad za vlašću često podstiču aktivnostima druge grupe čije su aspiracije na čisto trgovačkim, ekonomskim poslovima. Posebno imam na umu da mala, ali određena grupa, aktivna u svakoj naciji, sastavljena od pojedinaca koji su ravnodušni prema društvenim razmatranjima i stegama, gleda na ratovanje, proizvodnju oružja i trgovinu oružjem naprosto kao na prilike da unaprede svoje lične interese i prošire svoj autoritet.

No prihvatanje ove očigledne činjenice je samo prvi korak ka uvažavanju aktuelnog stanja stvari. Drugo pitanje se odlučno nastavlja na prvo: kako je moguće da ta mala klika postigne da volju većine, koja podnosi da gubi i trpi zbog ratnog stanja, potčini službi svojih ambicija? (Govoreći o većini, ne isključujem ni vojnike svakog ranga, koji su rat odabrali kao svoju profesiju, verujući da služe odbrani najviših interesa svoje rase i da je napad najbolja odbrana.) Očiti odgovor na ovo pitanje bi mogao biti da manjina, sadašnja vladajuća klasa, ima škole i štampu, često i Crkvu, pod svojom šakom. To joj omogućava da organizuje i vlada emocijama masa i da od njih načini svoje oruđe.

Pa ipak, ovaj odgovor ne pruža potpuno rešenje. Iz njega proističe drugo pitanje: kako je moguće da ova sredstva uspešno pokrenu ljude na takav divlji zanos, pa čak i samožrtvovanje? Jedini mogući odgovor glasi: zato što čovek u sebi nosi žudnju za mržnjom i razaranjem. U normalnim vremenima, ova strast postoji u latentnom stanju, a izbija samo u neobičnim prilikama; no srazmerno je lako pokrenuti i uzdići je do moći kolektivne psihoze. Ovde možda leži kruks svih složenih činilaca koje razmatramo, zagonetka koju može da reši samo ekspert za učenje o čovekovim nagonima.

I tako dolazimo do našeg poslednjeg pitanja. Da li je čovekovu mentalnu evoluciju moguće tako kontrolisati da je učinimo dokazom protiv psihoze mržnje i razornosti? Ovde uopšte ne mislim samo na takozvane nekulturne mase. Iskustvo pokazuje da je upravo takozvana „inteligencija“ najspremnija da pruži te užasne kolektivne predloge, pošto intelektualac nema direktnog dodira sa životom u sirovom obliku, već ga sreće u najlakšem sintetičkom obliku- na štampanoj stranici.

Zašto rat?

Albert Ajnštajn

Da zaključim: do sada sam govorio samo o ratovima među nacijama; o onome što je poznato kao međunarodni sukobi. No svestan sam da agresivni nagoni deluju i u drugim oblicima i u drugim prilikama. (Mislim na građanske ratove, na primer, koje smo u ranijim vekovima dugovali religioznoj žestini, a danas društvenim činocima; ili pak proganjanju nacionalnih manjina.) No moje isticanje onog što se čini najtipičniji i najsvirepiji, nastrani oblik sukoba između čoveka i čoveka bilo je namerno, jer ovde imamo najbolju priliku da otkrijemo načine i sredstva da onemogućimo sve oružane sukobe.

Znam da u Vašim delima možemo naći odgovore, eksplicitne i implicitne, na sva pitanja ovog neodložnog problema koji nas obuzima. No učinili biste nam najveću uslugu ako biste problem svetskog mira prikazali u svetlu Vaših najnovijih otkrića, jer bi takav prikaz mogao da osvetli put za nove i plodne načine delanja.

Vrlo iskreno Vaš,

A.Ajnštajn

Beč, septembra 1932.

Dragi profesore Ajnštajn,

Kada sam čuo za Vašu nameru da me pozovete na razmenu mišljenja o određenoj temi koja Vas zanima i koja Vam se čini vrednom pažnje drugih, rado sam pristao. Očekivao sam da ćete izabrati neki problem na granici današnjeg znanja, problem kome bi svaki od nas, kao fizičar i kao psiholog, mogao da pride iz svog ugla tako da bismo se sa različitih strana susreli na istom tlu. No Vi ste me iznenadili pitanjem šta bi se moglo učiniti da se ljudi zaštite od usuda rata. Najpre sam se uplašio od moje – umalo ne rekoh „naše“ – nemerodavnosti jer mi se učinilo da je reč o praktičnom problemu koji pripada državicima. No shvatio sam da ni Vi ne postavljate pitanje kao prirodnjak i fizičar, već kao humanista koji je pratio nastojanja Društva naroda, slično kao što je polarni istraživač Fridtjof Nansen prihvatio da pomaže izgladnelim i beskućnicima, žrtvama Svetskog rata. Uvideo sam da se od mene ne traži da dajem praktične predloge već da samo označim kako psihološki posmatrač razmatra problem sprečavanja rata.

No u Vašem pismu ste Vi o ovome skoro sve rekli. Iako ste mi time tako reći uzeli vetar iz jedara, rado ću slediti brazdu Vašeg broda i zadovoljiti se time da potvrdim sve što ste izneli i da to proširim što najbolje znam ili naslućujem.

Započeli ste s odnosom prava i moći što je nesumnjivo pravo polazište za naše istraživanje. Smem li da reč „moć“ zamenim oštrijom i tvrđom rečju „sila“? Danas nam se pravo i sila ukazuju kao suprotnosti. Međutim, lako je pokazati da se jedno razvilo iz drugoga, a kada se vratimo praiskonu i pogledamo kako se to prvi put desilo, lako se uočava rešenje problema. Ipak ćete mi oprostiti ako o sledećim, opštepoznatim i priznatim stvarima budem pisao kao da su nove; no to je neophodno da bih povezao moje izlaganje.

Sukobi interesa među ljudima načelno se rešavaju primenom sile. Tako je u čitavom životinjskom carstvu, iz koga ne treba izuzeti ni čoveka; u ljudi se na to nesumnjivo nadodaju i sukobi *mišljenja* koji mogu dosegnuti i najviši stupanj apstrakcije i za koje bi se reklo da zahtevaju drugu tehniku razrešavanja. No takva složenost nastaje tek docnije. Ispočetka, u maloj ljudskoj hordi, veća snaga mišića je odlučivala o tome što će kome da pripadne ili čija će volja prevagnuti. Snagu mišića je uskoro dopunila i zamenila upotreba oružja; pobednik je bio onaj ko ima bolje oružje ili ga spretnije koristi. Uvođenjem oružja, intelektualna nadmoć već počinje da zamenjuje grubu mišićnu snagu; no krajnji cilj borbe ostao je isti, naime da se druga strana štetom koju trpi i sputavanjem snage primora da odustane od svojih zahteva i prestane da se protivi. Ovo se najtemeljnije postiže kada se protivnik nasiljem zauvek odstrani, to jest ubije. To ima dvostruku prednost: on se nikada više neće ponovo suprotstaviti, a njegova sudbina će zaplašiti sve

Zašto rat?

Sigmund Frojd

one koji bi inače sledili njegov primer. Uz to, ubijanje neprijatelja zadovoljava i jednu nagonisku sklonost koju ću kasnije pomenuti. Nameri za ubijanjem može se suprotstaviti trezveni stav da se tako zastrašeni neprijatelj, ukoliko se ostavi u životu, može upotrebiti za vršenje korisnih poslova. Tada se i nasilje umesto ubijanjem zadovoljava samo potčinjavanjem. To je začetak ideje da se neprijatelju poštedi život, ali i pobednik od sada mora računati sa pritajenom osvetoljubivošću pokorenih, pa tako žrtvuje jedan deo sopstvene sigurnosti.

To je dakle prvobitno stanje, vladavina onog ko ima veću moć i sirovu ili intelektom pokrepljenu silu. Znamo da se ovaj režim menjao u toku evolucije. Postojao je i put koji je vodio od nasilja prema pravu i zakonu, ali koji? Po mom mišljenju, samo jedan jedini. Vodio je preko činjenice da se veća snaga pojedinca mogla dostići udruživanjem više slabih. „L'union fait la force“. Nasilje je slomljeno ujedinjavanjem, pa moć ujedinjenih sada predstavlja pravo koje se suprotstavlja nasilju pojedinaca. Vidimo da je pravo moć jedne zajednice. Ono je još uvek sila, spremna da se uperi protiv svakog pojedinca koji joj se suprotstavi, deluje istim sredstvima i sledi iste ciljeve. Razlika je realno samo u tome da od sada ne prevladava nasilje pojedinca već sila zajednice. No da bi se izvršio ovaj prelaz od sile ka novom pravu ili pravdi, mora se ispuniti jedan psihološki uslov. Ujedinjenje više pojedinaca mora biti postojano i dugotrajno. Ništa se ne postiže ako se ono uspostavi samo radi pobeđe nad nekim nadmoćnim pojedincem i ako se raspada čim se on savlada. Sledeći, koji bi smatrao sebe jačim, ponovo bi težio da vlada silom i igra bi se ponavljala *ad infinitum*. Zajednica se mora trajno održavati, organizovati se i stvoriti propise kojima će predupređiti preteće pobune, ustanoviti organe koji će nadgledati da li se ti propisi – zakoni – poštuju i rukovoditi zakonskom upotrebom sile. Priznavanje takve interesne zajednice pojačava emocionalne veze među članovima jedne sjedinjene grupe ljudi, a ta osećanja zajedništva su istinski izvor njihove snage.

Ovde je, po mom mišljenju, navedeno sve što je bitno: prevladavanje sile prenošenjem moći na jednu veću zajednicu, koju na okupu održavaju emocionalne veze između njenih članova. Sve ostalo što sledi je ponavljanje ili proširenje ove teze.

Odnosi su jednostavni sve dok se zajednica sastoji samo od izvesnog broja podjednako snažnih pojedinaca. Zakoni takvog udruživanja će zatim odrediti u kojoj se meri pojedinac, da bi se omogućio bezbedan zajednički život, mora odreći lične slobode da svoju snagu nasilno primenjuje. Ali, takvo mirno stanje moguće je zamisliti samo teorijski, dok se u stvarnosti situacija usložnjava činjenicom da zajednica od samog početka sadrži elemente nejednake moći, muškarce i žene, roditelje i decu a uskoro, usled rata i potčinjavanja, pobednike i pobeđene, koji se pretvaraju u gospodare i robove. Pravo u zajednici tada postaje odraz nejednakih odnosa moći u njenoj sredini; zakone donosi vladajuća grupa i to u svoju korist, a malo se prava ostavlja potčinjenima. Otada pa

Zašto rat?

Sigmund Frojd

nadalje, u zajednici deluju dva činioca koja narušavaju pravo ali istovremeno teže i da ga unaprede. Prvo, pojedini vođe pokušavaju da se uzdignu iznad ograničenja koja važe za sve, to jest, oni teže da se od vladavine pravom vrata na vladavinu silom. Drugo, potlačeni stalno nastoje da sebi pribave više vlasti i da te promene učvrste zakonom, tako da se, suprotno vođama, od nejednakog prava izbore za jednaka prava za sve. Ova poslednja nastojanja postaće posebno važna ako unutar zajednice nastane stvarno pomeranje odnosa vlasti što može biti uslovljeno raznolikim istorijskim činiocima. U tom slučaju, pravo se može postepeno prilagoditi novim odnosima vlasti; međutim, češće se dešava da vladajuća klasa nije spremna da prizna ove promene, pa dolazi do pobune i građanskog rata, dakle do privremenog ukidanja prava i do novih pokušaja nasilnog rešavanja što se okončava uspostavljanjem novog pravnog poretka. Postoji još jedan izvor za promenu prava koji se ispoljava samo na miran način; to je kulturni preobražaj članova zajednice, ali to pripada drugom sklopu koji ćemo tek kasnije razmotriti.

Zapažamo, dakle, da se ni unutar neke uređene zajednice ne može izbeći nasilno rešavanje sukobljenih interesa. Ali svakodnevne potrebe i zajedništvo što neizbežno prate zajednički život na istom tlu pogoduju brzom okončavanju takvih borbi, pa se verovatnoća mirnih rešenja u takvim uslovima stalno povećava. Jedan pogled na istoriju čovečanstva pokazuje nam, pak, neprekidan niz sukoba između dve ili više zajednica, između manjih i većih celina, gradova, pokrajina, plemena, naroda, carstava, koji se skoro uvek rešavaju oružanim sukobima. Ishod takvih ratova je ili pljačka ili potpuno pokoravanje, pobeda jedne strane. Osvajačke ratove nije moguće procenjivati na isti način. Mnogi ratovi, kao oni koje su vodili Mongoli i Turci, doneli su samo zlo, dok su drugi, naprotiv, doprineli preobražavanju sile u pravo, pri čemu su stvorene veće celine unutar kojih je nastala mogućnost upotrebe sile, a novi pravni poredak je izgladio sukobe. Tako su osvajanja Rimljana sredozemnim zemljama donela dragoceni *pax romana*. Ekspanzionistička gramzivost francuskih kraljeva stvorila je mirno ujedinjenu Francusku i donela joj procvat. Ma koliko paradoksalno zvučalo, mora se ipak priznati da rat nije sasvim neprikladno sredstvo za uspostavljanje žuđenog „većitog” mira, jer može da stvori one velike celine u okviru kojih snažna centralna vlast onemogućuje dalje ratove. No on ipak nije rešenje, pošto su rezultati osvajanja po pravilu kratkotrajni: novostvorene celine se nanovo raspadaju, ponajviše zbog nedovoljne povezanosti nasilno ujedinjenih delova. Osim toga, osvajanja su do sada mogla da dovedu samo do delimičnog ujedinjavanja, premda većeg obima, čiji sukobi više no ikada zahtevaju nasilno rešavanje. Stoga iz svih tih ratničkih poduhvata proishodi samo to da je čovečanstvo brojne i neprestane male ratove zamenilo retkim, ali zato razornijim ratovima.

Primenimo li to na našu sadašnjost, dolazimo do istog rezultata do kojeg ste i Vi dospeli kraćim putem. Rat je na siguran način moguće sprečiti samo ako se ljudi slože i

Zašto rat?

Sigmund Frojd

uspostave jednu centralnu silu, kojoj bi se poverilo pravo presuđivanja u svim sukobima interesa. U tome se očigledno spajaju dva zahteva: za stvaranjem jedne takve nadređene instance i za dodeljivanjem neophodne joj vlasti. Samo jedno od toga ne bi koristilo. Sada se smatra da je Društvo naroda jedna takva instanca, ali drugi navedeni zahtev još nije ispunjen, jer Društvo naroda nema sopstvenu vlast, a može je steći samo ako mu je ustupe članovi nove zajednice, pojedinačne države. Međutim, za to sada postoji malo izgleda. Prema instituciji Društva naroda trenutno ne bismo imali razumevanja kada ne bismo znali da se radi o pokušaju koji u istoriji čovečanstva nije često – a sigurno još nikada u ovoj meri – preduziman. To je pokušaj da se autoritet, tj. prisilni uticaj – koji inače počiva na posedovanju vlasti – očekuje od pozivanja na određene idejne stavove. Naveli smo da jednu zajednicu na okupu održavaju dve stvari: prinuda sile i emocionalne veze između njenih članova, koje stručno nazivamo identifikacijama. Ako jedan od ova dva momenta izostane, možda bi onaj drugi mogao održati zajednicu. Kad je reč o idejama, one naravno imaju značaja samo onda kad izražavaju važne povezanosti između članova. No pitanje je koliko su one uticajne. Istorija nas uči da njihov učinak zavisi od čina u kojem se ostvaruju. Panhelenska ideja, na primer, svest Grka da su bolji od okolnih varvara, tako snažno izražena u Amfiktionskom savetu, u proročanstvima i u svečanim igrama, bila je dovoljno jaka da među Grcima ublaži običaj vođenja ratova, mada, što je razumljivo, nije bila u stanju da spreči ratne sukobe između delova grčkog naroda, pa čak ni da obuzda neki grad ili savez gradova da se na štetu suparnika ne udruži s persijskim neprijateljem. Ni hrišćansko osećanje za zajednicu, ma koliko bilo snažno, nije bilo u stanju da u vreme Renesanse spreči male i velike hrišćanske države da se u svojim međusobnim ratovima obraćaju za pomoć turskom sultanu. Ni u našem vremenu nema nijedne ideje od koje bi se mogao očekivati takav ujedinjujući autoritet. Zaista, previše je očito da nacionalni ideali koji danas vladaju narodima pokreću na suprotno delovanje. Neki proriču da će tek sa sveopštim prihvatanjem komunističkog načina mišljenja biti moguće da se ratovanje okonča. Međutim, danas smo prilično daleko od tog cilja, a možda će se do njega doći tek posle užasnih građanskih ratova. Stoga izgleda kao da je pokušaj da se stvarna vlast zameni snagom ideja, danas još uvek osuđen na neuspeh. Greška u proračunu nastaje zato što ne uzimamo u obzir da je pravo prvobitno bilo sirovo nasilje i da se ni danas ne može ostvariti bez podrške sile.

Sada mogu da predem na tumačenje druge Vaše postavke. Vas čudi činjenica da je tako lako oduševiti ljude za rat, pa pretpostavljate da u njima deluje nešto, neki nagon za mržnjom i uništavanjem, koji izlazi ususret takvom ratnom huškanju. Ponovo mi ne preostaje ništa drugo do da se saglasim sa vama. Verujemo da postoji jedan takav nagon i upravo poslednjih godina smo se trudili da proučimo njegova ispoljavanja. Dozvolite mi da Vam ovim povodom izložim jedan deo učenja o nagonima, do kojeg smo u psihoanalizi došli nakon mnogih lutanja i kolebanja. Pretpostavljamo da postoje samo dve vrste

Zašto rat?

Sigmund Frojd

ljudskih nagona: prvi koji teže održanju i ujedinjenju – nazivamo ih „erotski“, sasvim u skladu sa značenjem Erosa u Platonovoj *Gozbi*, ili „seksualni“, sa svesnim proširenjem popularnog pojma seksualnosti, – i drugi koji teže razaranju i ubijanju: njih zajednički sažimamo pod imenom nagona za agresijom, ili razornog nagona. Zapažate da je to u stvari samo teorijski razjašnjena opštepoznata suprotnost između ljubavi i mržnje koja možda stoji u nekom bitnom odnosu s polarnošću privlačenja i odbijanja, što igra ulogu u vašem naučnom području. No nemojmo se prebrzo upustiti u etiku dobra i zla. I jedan i drugi nagon su podjednako neophodni, pojave života proizlaze iz njihovog zajedničkog, kao i uzajamno suprotnog delovanja. Izgleda da nagon jedne vrste gotovo nikad ne može da se ispoljava izolovano, te da je uvek povezan s jednim određenim iznosom nagona druge vrste, odnosno da je, kako bismo rekli, pomešan s njim kao u leguri; udeo tog drugog nagona modifikuje njegov cilj ili mu, pod izvesnim okolnostima, omogućava da dospe do tog cilja. Tako je nagon samoodržanja očito erotske prirode, ali upravo on mora da raspolaže agresivnošću kako bi ostvario svoju nameru. I ljubavnom nagonu, usmerenom na objekte, u podjenakoj meri je potreban dodatak nagona za ovladavanjem ako uopšte želi da se domogne svog objekta. Teškoća izolovanja dve vrste nagona u njihovim ispoljavanjima očigledno nas je tako dugo sprečavala da ih upoznamo.

Ako produžite sa mnom još korak dalje, otkrićete da ljudsko delovanje podleže još jednoj komplikaciji različite vrste. Delovanje veoma retko proističe iz jedne jedine nagonске pobude, koja već po sebi i za sebe mora da bude sastavljena od Erosa i razornosti. Da bi došlo do delovanja, po pravilu mora postojati kombinacija više takvih smešanih motiva. To je odavno opazio jedan od vaših kolega po struci, profesor Lihtenberg (Lichtenberg) koji je svojevremeno u Getingenu predavao fiziku, a možda je kao psiholog bio još značajniji nego kao fizičar. On je otkrio ružu motiva, rekavši: „Pobude, na osnovu kojih nešto činimo, mogle bi se poredati kao 32 vetra i nazvati se na sličan način, npr. hleb-hleb-slava ili slava-hleb-hleb.“ Kad se dakle ljudi pozivaju u rat, u njima sa odobravanjem može da odgovori čitavo mnoštvo motiva, plemenitih i niskih, takvih koji se izriču naglas, ali i onih koji se nikad ne navode. Nema potrebe da ih sve pobrojimo. Među njima je sigurno i želja za agresijom i razaranjem; nebrojene grozote istorije i svakodnevice potvrđuju njihovo postojanje i snagu. Spajanje ovih razornih težnji sa drugim, erotskim i idejnim, svakako olakšava njihovo zadovoljenje. Ponekad, dok slušamo o strahotama istorije, imamo utisak da su idejni motivi poslužili samo kao izgovor za razorne strasti, a u drugim slučajevima, kao npr. kod okrutnosti Svete inkvizicije, mislimo da su idejni motivi prodrli do svesti, dok su im razorni poslužili kao nesvesno pojačanje. Moguće je i jedno i drugo.

Bojim se da ne zloupotrebim Vaš interes, koji je svakako usmeren na sprečavanje rata, a ne na naše teorije. Ipak bih se za još jedan trenutak zadržao na razornom nagonu,

Zašto rat?

Sigmund Frojd

čija popularnost uopšte ne doseže njegov značaj. Uz izvestan napor u spekulaciji, došli smo do shvatanja da ovaj nagon deluje u svakom živom biću, težeći da ga odvede u propast a život vrati u stanje nežive materije. On je, sa svom ozbiljnošću, zaslužio naziv nagona smrti, dok erotski nagoni predstavljaju težnju za životom. Ako se nagon smrti uz pomoć posebnih organa usmeri ka spoljnjem svetu, protiv objekata, on postaje razorni nagon. Živo biće tako reći brani svoj sopstveni život tako što uništava tuđi. Međutim, jedan deo nagona smrti ostaje da deluje *unutar* živog bića i mi smo pokušali da iz tog pounutranjanja razornog nagona izvedemo veliki broj normalnih i patoloških pojava. Štaviše, počinili smo jeres kad smo objasnili da je naša savest nastala upravo takvim okretanjem agresije prema unutra. Primećujete da ovo nije baš tako bezazleno, a kad taj proces uzme maha, onda i neposredno deluje nezdravo. S druge strane, ako se ove nagonske sile okrenu ka razaranju u spoljašnjem svetu, to onda rasterećuje živo biće i mora da deluje ugodno. To bi moglo da posluži kao biološko opravdanje svih ružnih i opasnih težnji, protiv kojih se borimo. Mora se priznati da su one prirodi bliže od našeg otpora za koji takođe treba da nademo neko objašnjenje. Možda imate utisak da su naše teorije neka vrsta mitologije, ne baš prijatne u ovom slučaju. No zar se svaka prirodna nauka ne svodi konačno na neku vrstu mitologije? Da li je kod Vas u fizici danas drukčije?

U korist našeg neposrednog cilja ćemo iz onog što je već rečeno istaći da ne vedi pokušavati da ukinemo agresivne sklonosti ljudi. Kažu da u srećnim krajevima Zemlje, gde priroda obilato nudi sve što je čoveku potrebno, postoje plemena čiji život protiče spokojno i gde su prinuda i agresija nepoznati. U tako nešto teško mogu da poverujem, mada bih želeo da nešto više saznam o tim srećnicima. I boljševici se nadaju da će ljudsku agresiju moći da ukinu, jemčeći zadovoljenje svih materijalnih potreba i uspostavljajući jednakost među pripadnicima zajednice u svakom drugom pogledu. Ja to smatram iluzijom. Prethodno su se najbrižljivije naoružali, a jedan od njihovih značajnih metoda je da svoje pristalice drže na okupu mržnjom prema svima onima koji im ne pripadaju. Uostalom, kao što i sami primećujete, nije reč o tome da potpuno uklonimo ljudsku sklonost ka agresiji; dovoljno je da pokušamo da je skrenemo u tolikoj meri da svoj izraz ne mora nalaziti u ratu.

Na temelju našeg mitološkog učenja o nagonima lako pronalazimo formulu za *posredne* metode za sprečavanje rata. Ako je spremnost za angažovanje u ratu posledica uticaja razornog nagona, onda je lako pojmljivo da protiv nje prizovemo u pomoć protivnika tog nagona, Erosa. Ove veze mogu biti dvojake: prvo, odnosi nalik na one sa nekim voljenim objektom, čak i kad njihovi ciljevi nisu seksualni. Psihoanaliza ne treba da se stidi kad ovde govori o ljubavi, jer i religija kaže: „Voli bližnjega svoga kao sebe samoga“. To je, pak, lako zahtevati, ali je teško ispuniti. Druga vrsta emocionalnih veza

Zašto rat?

Sigmund Frojd

nastaje putem identifikacije. Sve što stvara zajedničke interese stvara i ta zajednička osećanja, ta poistovećivanja. Na njima dobrim delom počiva ustrojstvo ljudskog društva.

Vaša žalba na račun zloupotrebe autoriteta upućuje na jedan drugi način kojim se posredno može suzbiti sklonost ka ratovanju. Jedan primer urođene i neiskorenjive ljudske nejednakosti jeste i težnja da se ljudi podele na vođe i njihove sledbenike. Ovi drugi čine veliku većinu; njima je potreban autoritet koji će odlučivati umesto njih i kome će se gotovo bezuslovno potčinjavati. Ovo ukazuje na potrebu da se više brige nego do sada posveti odgoju jednog višeg sloja ljudi koji će misliti samostalno, biti neustrašivi i spremnije stremiti istini, uz dužnost da predvode nesamostalne mase. Samo se po sebi razume da bi zloupotreba izvršne vlasti Države i zabrana slobode mišljenja od strane Crkve nepovoljno delovale na takav odgoj. Idealno stanje bi se prirodno ostvarilo u zajednici ljudi koji bi svoj nagoni život potčinili diktaturi razuma. Nema ničeg drugog do razuma što bi moglo tako čvrsto ujediniti ljude, čak i onda kad između njih ne bi postojale emocionalne veze. Međutim, ovo je najverovatnije samo utopijska nada. Drugi, posredni načini sprečavanja rata su nesumnjivo pristupačniji, ali oni ne obećavaju brz uspeh. Ovde se nerado prisećamo slike mlinova koji melju tako sporo da bi ljudi mogli umreti pre nego što iz njih dobiju brašno.

Vidite da nema mnogo koristi kad se od teoretičara udaljenih od sveta traži savet za rešenje neodložnih praktičnih problema. Mnogo je bolji plan da se u svakom pojedinačnom slučaju opasnost dočeka sredstvima koja su nam pri ruci. Ipak bih hteo da razmotrim još jedno pitanje koje niste postavili u vašem pismu, a koje me posebno zanima. Zašto se Vi i ja i tako mnogo drugih toliko bunimo protiv rata i zašto ga ne prihvatimo kao još jednu od mnogih mučnih životnih nedaća? Konačno, rat izgleda sasvim u skladu s prirodom, ima biološku osnovu i praktično je skoro neizbežan. Ne dopustite da Vas ovo moje pitanje užasne. U cilju istraživanja, možda je dozvoljeno da stavimo masku nadmene nepristrasnosti. Odgovor će glasiti – na rat reagujemo na taj način zato što svaki čovek ima pravo na svoj život, zato što rat okončava taj nadom ispunjeni ljudski život i pojedinca dovodi u ponižavajući položaj, primoravajući ga da protiv svoje volje ubija druge i zato što uništava dragocene materijalne objekte koji su stvoreni naporima čitavog čovečanstva. Mogli bi se navesti i mnogi drugi razlozi, kao što je onaj da rat u današnjem obliku ne pruža više priliku za postizanje starog ideala junaštva i da bi neki budući rat, usled usavršavanja razornih sredstava, značio i istrebljenje jednog, a možda i oba protivnika. Sve ovo je tačno i tako neosporno da možemo samo da se iščuđavamo zašto ljudi još uvek nisu jednodušno odbacili ratovanje. Doduše, još bi se moglo raspravljati o nekim od ovih tačaka. Pitanje je da li i zajednica treba da ima pravo da raspolaže životima pojedinaca; sve vrste ratova ne mogu se osuditi u podjednako meri; sve dok postoje države i narodi koji su spremni na bezobzirno uništavanje drugih, i drugi moraju da se naoružavaju za rat. Ali

Zašto rat?

Sigmund Frojd

neću se zadržavati na ovim pitanjima, jer ona nisu predmet rasprave na koju ste me pozvali. Po mom mišljenju, glavni razlog naše pobune protiv rata je taj što nam ništa drugo ne preostaje. Mi smo pacifisti jer smo na to primorani iz organskih razloga. Tada nam nije teško da svoje stavove opravdamo argumentima.

Ovo se zacemento ne može razumeti bez objašnjenja. Mislim na sledeće: od pamtiveka, čovečanstvo prolazi kroz proces kulturnog razvoja. (Poznato mi je da drugi to radije nazivaju „civilizacijom“.) Ovom procesu možemo da zahvalimo za ono najbolje što smo postali, ali i za dobar deo onoga od čega patimo. Mada su uzroci i početak ovog procesa nejasni, a njegov ishod neizvestan, neke od njegovih karakteristika se lako uočavaju. Možda ovaj proces vodi ka uništenju čovečanstva, jer na više načina remeti seksualnu funkciju; već danas se nekultivisane rase i zaostali slojevi množe daleko brže od visoko kultivisanih. Proces se donekle može uporediti sa pripitomljavanjem izvesnih vrsti životinja i sobom nesumnjivo donosi izvesne telesne promene; još uvek se nismo saživali sa predstavom da kulturni razvoj možda predstavlja jedan takav organski proces. *Psihicke* promene koje prate kulturni proces upadljive su i nedvosmislene. One se sastoje u postepenom pomeranju nagonskih ciljeva i u ograničavanju nagonskih impulsa. Na osećaje koji su prijali našim precima postali smo ravnodušni ili ih uopšte ne podnosimo; postoji organska osnova za promene naših etičkih i estetskih ideala. Od psiholoških karakteristika kulture, dve izgledaju najvažnije: ojačavanje intelekta, koji počinje da vlada nagonkim životom, i pounutrvanje sklonosti ka agresiji, uz sve njene posledične prednosti i opasnosti. Rat se najoštrije suprotstavlja psihickim stavovima koje nam nameće kulturni proces, te stoga moramo da se pobunimo protiv njega; naprosto ga više ne podnosimo. To nije samo intelektualno i emocionalno odbacivanje; kod nas pacifista je to *konstitucionalna netrpeljivost*, tako reći, idiosinkrazija najvišeg stupnja. I odista, izgleda da u našoj pobuni sniženje estetskih standarda u ratu nema skoro ništa manji udeo od njegove okrutnosti.

Koliko dugo ćemo morati da čekamo da i ostali postanu pacifisti? To ne možemo predskazati. Ipak, možda nije utopijska nada da će oba ova činioca, kulturni stav i opravdani strah od posledica nekog budućeg rata, delovati tako da u dogledno vreme učine kraj svakom ratovanju. Kojim putevima ili zaobilaznicama – to još ne možemo dokučiti. No ipak *možemo* da kažemo jedno: sve što podstiče razvoj kulture, istovremeno deluje i protiv rata.

Uzdam se da ćete mi oprostiti ako Vas je moje izlaganje razočaralo i srdačno Vas pozdravljam.

Iskreno Vaš
Sigm. Frojd

preneseno pučevima Kultur!Kokoške
<http://kulturkokoska.com>